

ماں بولی

اک ڈاکٹری درشٹیکون

ڈاکٹر ہرشندر کور

ایم۔ڈی۔ (بچیاں دی ماہر)

شمرپن

ہر اوس اٹکھیلے پنجابی نون
جہڑا آپنی ماں-بولی تے فخر کردا ہے
تے ال نون پر پھلت ہندے ویکھنا چاہندا ہے
کیونکہ اوہ جاندا ہے کہ ماں ربّ دا روپ ہندی ہے
تے ماں-بولی ہی ربّ دی بائی ہندی ہے۔

تتکرا

میرے ولوں - لیکھکا
مُکھبندھ - ڈاکٹر ٹی۔ آر۔ شرما
بچے اُتے بولی دا اثر
بال-ساہت کیویں دا ہونا چاہیدا ہے۔
بولی بارے وِگیانک تہ
ممی، پچونجا کیہ ہُدے؟
نی زبان پنجابیئے: تیرے پُتّاں تیری قبر وِچھائی وے
وتنوں پار وسدے پنجابیاں دی ماں-بولی نال ساڄھ
پچیاں وِچ کتاباں پڑھن دی رُچی کیویں پیدا کیتی جاوے؟

تیجی وِشو پنجابی کانفرنس وِچ جڑی سنگت نال
گجھ کھریاں گلاں پروفیسر پریتم سنگھ

میرے ولوں

مینوں بچپن وِچ میرے بہاپا جی، پروفیسر پریتم سنگھ جی اک دنت کتھا
سُنایا کردے سن، جو اوناں نوں میرے دادا جی نے سُنائی سی تے
اوناں نوں میرے پڑدادا جی نے۔ ہویا انج کہ اکبر بادشاہ ویلے
دربار وِچ ربّ دی بولی نوں لے کے جھگڑا شروع ہو گیا۔ مُلانے
کہن کہ ربّ دی بولی عربی ہے تے پنڈت کہن کہ سنسکرت ہے۔ اس گل
دا فیصلہ کرن لئی گجھ گنگے بولے بندے لبھے گئے تے اوناں نوں
اک قلعے اندر بند کر دتا گیا۔ پندراں سالن بعد اوناں دے بچے

باہر کدھے گئے تاں جو اوناں دی بولی توں ایہ پتہ لگ سکے کہ
 ربّ دی بولی کیہ ہے؟ جدوں اوناں نوں بولن لئی کیہا گیا تاں سارے
 'او، آ' کر کے ہی چُپّ ہو گئے۔ اس توں ایہ تاں ثابت ہو ہی
 گیا کہ ربّ دی آپنی کوئی بولی نہیں۔

بچے اوہی بولدے ہن، جو اوہ سُدے ہن۔ جدوں گنگے بولے بندیاں
 دے بچیاں نے کسے نوں بولدے سُنیا ہی نہیں سی تاں اوہ وی اوہی
 آوازاں کدھ سکدے سن، جہڑیاں اوناں دے ماپے کدھ رہے سن۔ نتیجے
 وجوں سُن بول سکن دے قابل ہندے ہوئے وی بچے گنگے بن کے رہ
 گئے سن۔ اس دا مطلب صاف ہے کہ بچے لئی اوسدی ماں ہی ربّ دا
 روپ ہے تے جہڑی زبان ماں بول رہی ہووے، اوہی بچے لئی ربّ دی
 بولی بن گئی۔ ہالے تک بہاشا-وگیانیاں تے دُھنی-وگیانیاں نے بولی بارے
 بُہتی کھوج کیتی ہے تے کھوج-پتر لکھے ہن۔ جے غور نال ویکھیئے
 تاں بولن لئی جہڑے جنتریں دی لوڑ ہندی ہے، اوہ ہن: کن، اکھ،
 سنگھ، تالو، اُپر لے دندان دا اندرلا حصّہ، بُلّھ تے جیہہ۔ ایہ سارے
 انگاں دا بریکی نال ادھیئیں کرنا ڈاکٹری پڑھائی دا اہم حصّہ ہے۔

جے ایہ سبھ ٹھیک ہے تاں کسے ڈاکٹر وٹوں بولی اُتے لکھنا تے
 اوسدا بچے اُتے پیندے مانسک پرہاو نوں گھوکھنا جائز ہے۔ اسے لئی
 میں بچیاں دی ڈاکٹر ہندے ہوئے ایہ وشا چُنیا ہے، کیونکہ بچے دی
 شخصیت اُبھارن وچ ماں-بولی ایہ اہم رول ادا کردی ہے۔ آپنی ماں-بولی
 نوں نیواں سمجھن والے اپنے آپ نوں وی بین سمجھن لگ پیندے ہن
 تے اپنے سبھیچار تے پچھوکر نوں وی۔

میںوں آپنی ماں-بولی اُتے فخر ہے تے میں اس نوں دُنیا دے ہر
 کونے تک پھیلدی تے چھلانگاں ماردی اُتانه چڑھدی ویکھنا چاہندی
 ہاں۔ اسے لئی ماں-بولی دے ہر پہلو نوں گھوکھ کے میں ہر اوس پنجابی
 دی ضمیر نوں ہلون دینا چاہندی ہاں، جس دے دل وچ پنجاب، پنجابی

تے پنجابیت بارے رتا وی پیڑ ہے۔ مینوں مان ہے کہ میں اوس پیو دی
 دھی ہاں، جس نے زندگی بھر پنجابی بولی دے حق وچ پگ تان کے
 ہر مصیبت جھلی ہے تے اپنی کمان نہیں چھڈی۔ میں اوسے جھنڈا-بردار
 دا پرچھاواں ہاں تے اوہی جھنڈا لہراؤن دی میں وی قسم کھاہی
 ہے۔

میں شکرگزار ہاں سردار گرندر سنگھ ڈھٹ جی دا، جنہاں نے نیوزیلینڈ
 وچ بیٹھ کے وی مینوں ہلہ-شیری دینی جاری رکھی تان جو میں اپنے
 مشن وچ کامیاب ہو سکاں۔ پور وی انیک عین-آر-آئی۔ ویر بہین، جہڑے
 سمیں سمیں سر میری ہمت ودھاؤندے رہندے ہن، دا وی شکریا کیتے
 بغیر میں نہیں رہ سکی۔ میں شکرگزار ہاں، اوناں پنجابیاں دی وی، جنہاں
 نے اپنی مٹھی ماں-بولی نوں ایوں وگاہ سٹیا ہے، جویں اکھاں
 وچوں ہنجھو، کیونکہ اوناں نوں جگاؤن صدقہ ہی ایہ کتاب ہوند وچ
 آئی ہے۔

پنجاب دے چوٹی دے بہاشا-شاستری ڈاکٹر ٹی۔آر۔ شرما جی نے میری کتاب
 نوں پریچت کرواؤن دی کھیچل کر کے اس کتاب نوں بہاگ لا دتے
 ہن۔ میں کیویں بھل سکی ہاں اپنے بہاپا جی دی لگاتار ملدی ہلہ-شیری،
 جس توں بناں میرا لیکھکا والا وجود ہی ادھورا سی۔ میرے پتی ڈاکٹر
 گورپال سنگھ تے بچے سکھمنی تے نانکجوت دے پیار ڈلار صدقہ مینوں
 اپنے رُجھیویاں بھرے وقت وچ تھکیواں محسوس ہی نہیں ہویا تے اس
 کتاب دا کم بناں رُکے پورا ہو گیا۔

انت وچ اس موقعے دا فائدہ اٹھا کے میں اپنی سورگواسی ماں دا
 وی شکریا کردی ہاں، جس نے مینوں اپنی پیاری تے اپنی مٹھی
 زبان نال دھنی کر دتا ہے۔ میں اتھے جالندھر توں نکلدے روزانہ اخبار
 اجیت دے مکھ سمپادک سردار برجندر سنگھ ہمدرد جی دا شکریا کرنا
 نہیں بھل سکی، کیونکہ اوناں نے میرے لیکھاں نوں اپنے اخبار وچ
 تہاں دے کے ساری دُنیا وچ پھنچایا۔ پنجابی وچ چھپدا اوناں دا اخبار

وَدیشاں وِچ بیٹھے آئے بہین-بہراواں نال ساجھ بناؤن دا سادھن بن چکا ہے۔

جس ذاتی دھیان نال سردار گرساگر سنگھ جی نے اس کتاب دی دکھ اگھاڑی ہے، اس لئی میں اوناں دا وی دھنواوا کردی ہاں۔

ڈاکٹر پرشندر کور

ایم۔ڈی۔

(پچیاں دی ماہر)

مکھبندھ

ماں-بولی دی سُرکھیا تے وکاس لئی اک ہور تکرّا ہلونا

ایہ تہہ ہن پرمانت ہو چکا ہے کہ سنسار وِچ ۶۸۰۰ زبانان وِچوں ہر پندراں دنان بعد اک زبان مر جاندی ہے۔ تقریباً ۴۰۰ اجہیاں زبانان دی پچھان کر لئی گئی ہے، جو جلدی وناش ولّ ودھ رہیاں ہن۔ جدوں وی کسے بہاشا دے بولن والیاں دی سنکھیا گھٹنی شروع ہو جاندی ہے تے کسے بہاشا دی ورتوں دا گھیرا گھٹنا شروع ہو جاندا ہے تاں اوس بہاشا دے مقابلے وِچ کوئی ہور بہاشا آکھڑی ہندی ہے، جس دی سچّی-جھوٹھی پرسنسا سرکار دے نال نال اگیان آتے جذبیاں دے شکار ہوئے لوک وی کرنا شروع کر دیندے ہن۔ اس تراں لوکان دی مولک مڈھلی ماں-بولی اکھواؤن والی لوک-بہاشا دا پتن شروع ہو جاندا ہے۔ ایہ ٹھیک ہے کہ زبان نوں لپت ہون لئی گجھ ورھے لگ جاندے

آپ وی اس دشا وچ ودھ رہی ہے۔ سرکاری ماڈل سکولان وچ انگریزی نوں نرسری جماعت توں ہی مادھیم بنا دتا ہے۔ ہور تاں ہور، قومی کریکلم نرمان کمیٹی نے وی پرائمری شریٹیاں وچ بہو-بھاشا-واد دی وکالت کیتی ہے۔ ایہ قومی پدھر دی کمیٹی وی تکرائی نال نہیں کہہ سکی کہ مڈھلیاں جماعتاں وچ تاں کوئی ودیشی بھاشا نہیں پڑھاؤنی چاہیدی، جوہیں کہ ساری دُنیا دے سکولان وچ ہندا ہے۔ ایہ قومی پدھر دی کمیٹی وی مضبوطی نال نہیں کہہ سکی کہ ودیشی بھاشا پرائمری سکولان وچ سیکھیا دا مادھیم نہیں ہونی چاہیدی۔ پنجاب وچ ہی تقریباً ۲۴۰۰۰ اجیہے پرائیویٹ سکول ہن، جو سکول دے گیٹ تے ہی خاص تختی لکھ کے لٹکاؤندے ہن کہ اُتھے سیکھیا دا مادھیم انگریزی ہے۔ اس تختی تے اوہ فخر محسوس کردے ہن، ہالانک ایہ لاہنت دا وشا ہونا چاہیدا ہے۔

کالجان دے منڈے-کڑیاں ودیک سنستھاواں وچ وی تے باہر وی، گھراں وچ وی تے بساں-گڈیاں وچ وی، چٹھیاں وچ وی تے ٹیلیفون کردے وی انگریزی دی ورتوں کردے ہن تے اجیہا کرن نوں فخر والی گل سمجھدے ہن۔ کالجان آتے یونیورسٹیاں، جتھے بھاگیداری کیول پنجابیاں دی ہی ہندی ہے، وچ وی گوشٹیاں آتے کانفرنساں دا مادھیم انگریزی ہندا ہے۔ ظاہر ہے کہ پنجابی ہی اپنی ماں-بولی نوں جان-بجھ کے تلاجلی دے رہے ہن۔ بھاشاواں بارے یُنیسکو دی رپورٹ وچ سپشٹ لکھیا ہے کہ اوہ زبان مر جاندی ہے، جس دا تیاگ اوس بھاشا نوں بولن والے ہی کر دیندے ہن

(Most languages disappear because their speakers voluntarily abandon them)

پنجاب وچ اجیہا واپر رہیا ہے،

اس جھکاء دا ورودھ ہونا چاہیدا ہے۔

میں کسے تراں دی انگریزی دی پڑھائی دا ورودھی نہیں ہاں، نہ کوئی سیکھیا-شاستری اجیہا کریگا۔ پرتتو ودیشی بھاشا دی پڑھائی اوس ویلے شروع ہونی چاہیدی ہے، جدوں بچے مات-بھاشا تے چوکھا ادھیکار پراپت

کر لین۔ سارے یورپ وچ وِدیسی بہاشا ستویں جماعت توں شروع کیتی جاندی ہے۔ امریکہ وچ وی وِدیسی بہاشا جونیر سیکنڈری پدھر، تے سُرقی کیتی جاندی ہے۔

سانوں ایہ وی ویکھنا چاہیدا ہے کہ کیول ساہت راہیں ہی مات-بہاشا دا پرسار نہیں کیتا جا سکدا آتے نہ ہی کسے بولی نوں امیر بنایا جا سکدا ہے۔ پنجابی بہاشا وچ فزکس، کیمسٹری، منو-وِگیان، ارتھ-شاسٹر آد دے گرتھان دا وی ہونا ضروری ہے۔ اجیہا تاں ہی سنبھو ہووے گا، جے شروع دیاں جماعتاں وچ سکھیا دا مادھیم مات-بہاشا ہووے۔ پنجابی توں علاوہ بھارت دیاں ساریاں ہی۔ ۱۸ دیاں ۱۸ مات-بہاشاواں نوں انگریزی توں خطرہ ہے۔ سرکاراں مات-بہاشاواں دی سُرکھیا کرن لئی (جاں بھارت دی سنسکرتی) دی سنبھال لئی یتنشیل نہیں ہن۔

بھارت سرکار نے بھارتی بہاشاواں دی ورتمان ستھتی تے بہاشا ادھیان دے میاراں نوں جانن واسطے دو قدم چکے ہن، جو سلاگھایوگ ہن۔ پہلا قدم ہے، بھارت دیاں ساریاں زباناں دا سرویکھن۔ غور طلب ہے کہ بھارتی بہاشاواں دا اک ماتر سرویکھن جارج گریسن نے ۱۹۲۷ وچ ۳۰ سال لا کے کیتا سی تے ہن سرکار بھارت دیاں ساریاں زباناں دی ورتمان ستھتی جاننا چاہندی ہے۔

سرکار دا دوجا آدم ہے، بہاشا پڑھاؤن دے ڈھنگنا دی گنوتا دی پرکھ واسطے قومی ٹیسٹنگ سیوا کیندر دی ستھاپنا۔ میسور وچ ستھت بھارتی بہاشاواں دے کیندری سنستھان نے (چھ-جھی-ل) بھارتی بہاشاواں پڑھاؤن دیاں ودھیان آتے پرکراواں نوں کسے کیندری پرکھ سنستھا راہیں کنٹرول کر کے اوناں دی گنوتا نوں معیاری بناؤن واسطے اک نیشنل ٹیسٹنگ سروس سینٹر ستھاپت کیتا ہے۔ کیندری سنستھان نے سکولان آتے کالجان وچ بہاشاواں پڑھاؤن واسطے سلیبس وی تیار کیتے ہن۔ ایہ نیشنل ٹیسٹنگ سیوا سینٹر امریکہ وچ ستھت سینٹر دے ماڈل نوں ساہمنے رکھ کے ستھاپت کیتا گیا ہے۔

جہڑیاں سمسّیاواں دا ذکر میں اُپر کیتا ہے، انہاں دا سمدھان
اس پُستک وچ وستار نال کرن دا زوردار یتن ہے۔

اس پُستک دی لیکھکا ہرشندر کور ایم۔ڈی۔ نوں تیز بُدھی، ودوتا،
مات-بہاشا لئی پیار تے ستیکار آتے پنجابی پڑھن تے لکھن دا چاء
ورثے وچو ہی ملیا ہے۔ اوناں دے پتا پروفیسر پریتم سنگھ،
پنجابی بہاشا آتے ساہت دے بابا بوہڑ ہن۔ اوہ وشو پدھر دے وکھیات
چنتک، آلوچک، بلارے تے لیکھک ہن۔ سنسار بہر دے انیکاں ہی ودواناں،
لیکھکاں تے کھوج کرتیاں نے اوناں دی اگوائی بیٹھ اڈتی پدھر
دیاں رچناواں نال گیان دے بہنڈار وچ لاسانی قسم دا وادھا کیتا ہے
تے آج وی اس دشا وچ مضبوط پیرا تے تری جا رہے ہن۔
ڈاکٹر ہرشندر کور وی انہاں ودواناں دے سموہ دی سنپن تے
سکھر لے پدھر دی اک سدسیا ہے۔ اوناں دی قلم دلوں وی لکھدی
ہے، دماغوں وی تے سماجی سفر بارے وی۔ اوناں دا پیشہ ڈاکٹری ہے،
پر اوہ سماج-شاستریاں، سکھیا-شاستریاں تے بہاشا-شاستریاں وچ وی
سنان پراپتی دے ادھیکاری ہن۔ اوناں نے بچیاں آتے اوناں دیاں تے
اوناں دے ماپیاں دیاں 'لوڑاں نوں نیڑے ہو کے ویکھیا تے سمجھیا
ہے۔ اوس بارے سمدھان دے روپ وچ اوہ نرنتر لکھدے رہندے ہن آتے
لوک اوناں دیاں لکھتاں دی اڈیک کردے ہن۔

ہن تک پنجابی بہاشا دے وکاس، ادھیاپن آتے پرگتی دا بیڑا پروفیسر
پریتم سنگھ، پروفیسر گردیال سنگھ تے داس ہی چکدے رہے ہن،
جنہاں نوں کیہ گجھ نہیں سُننا پیا، پر ہن ڈاکٹر ہرشندر کور
نے ایہ کم اگے تورن دی زمہواری سنبھالی ہے۔

اس پُستک وچ اوناں نے بڑے گنہیر اٹھ لیکھ شامل کیتے ہن۔
پہلا لیکھ (بچے آتے بولی دا اثر) اوناں نوں سنبودھن ہے، جو
بولی خاص کر ماں-بولی بارے انجان ہن جاں مچلے ہن جاں ماں-بولی دے

ورودهی تے انگریزی دے غلام ہن۔ دوجا لیکھ (بال-ساہت کیویں
 دا ہووے) اسے لیکھ دا پرسار ہے۔ انہاں دوواں لیکھاں دی پروڑھتا
 لئی ہی اوناں دا کھوج-آدھارت تیجا لیکھ (بولی بارے وگیانک تہ)
 ہے، جو ماں-بولی دی اہمیت نوں ریکھانکت کردا ہے۔ چوتھے لیکھ وچ اوہ
 نئے بچیاں نوں انگریزی مادھیم نال پڑھاؤن دے بہیڑے نتیجیاں تے
 پرکاش پاؤندے ہن، اک بڑی ہی کوڑی حقیقت نوں بیان کردے ہن
 تے بیان بہت ہی سچو ہے تے دلاں نوں ہلواندا ہے۔ پنجویں لیکھ
 وچ اوناں نے وی استری ہردے دے زیرے-اثر پنجابی دی پنجاب وچ
 ہو رہی دُردشا بارے اتھرو کیرے ہن۔ اپنے چھیویں لیکھ وچ گوانڈھی
 دیس پاکستان وچ جتھے لوکاں دی بولی پنجابی ہے، پر جتھے اس تہ
 نوں سویکار نہیں کیتا جاندا، پنجابی دی ستھتی بیان کیتی ہے۔ ایہ لیکھ
 سیاست دے پنجابی تے پے رہے دُر-پرہاؤ نوں پرگٹاؤندا ہے۔
 پُستک وچ انتلا لیکھ پروفیسر پریتم سنگھ ہراں دا ہے۔ اوہ میرے
 گورو ہن، اس لئی میں اوس اتے کوئی وی ٹپسی کرن توں اسمرتہ
 ہاں۔ کیول انا ہی کہہ سکدا ہاں کہ جے فر وی سرکار دی اکھ
 نہیں گھلہدی تاں پنجاب تے پنجابی دے بہاگ ہی اس دا کارن ہن
 جاں لوکاں دی بے رُخی ہے۔

لیکھکا دی بہاشا نوں میں لوک-بہاشا کہہ سکدا ہاں، جو ساہتک وی
 ہے تے سرل وی ہے تے پالکاں دی ہڈبیتی دا ہی پرگٹاوا ہے۔ جتھوں
 تک اوناں دی بچیاں دی بہاشا دا سوال ہے؛ وستو وِشا دے پکھوں سارے
 مضمون ہتھلی بہاشاں دے ادھیاپن بارے وِشو بہر دے ماہراں دی رائے
 دا پرگٹاوا کردے ہن، جنہاں دے پچھے دیاں ٹھوس دلیلاں دا وی ذکر
 ہے۔

ایہ پُستک سمیں دی لوڑ نوں پرہاوشالی ڈھنگ نال پورا کردی ہے تے
 پاٹھکاں نوں مات-بہاشا نوں اس دی بندی تھان دواؤن لئی یتن کرن دا
 پیرنا-سروت بنن دی سمپورن تے شکتی بہرپور سمرتہا رکھدی ہے۔ لیکھکا

نوں میں اس پکھوں وی ودھائی دینا چاہندا ہاں کہ نرسندیہ اوناں
 دا ووسائے ڈاکٹری ہے، فر وی اوہ بچیاں دے سمپورن تے چترفا
 وکاس وچ مات-بہاشا دی بہومکا توں پوری تراں سچیت تے جائوں ہن
 تے اوہ پنجابی بہاشا نوں اوس دے گورو دے انوسار ہی ڈھکویں سنگھاسن
 تے بٹھاؤن بارے یتنشیل ہن۔

مینوں پوری آس ہے کہ پاٹھک اس پُستک دا سواگت کرنگے۔ پنجابی
 بہاشا دی ورتمان ستھتی آتے بہاشا دے بہوگہ بارے پروفیسر پریتم
 سنگھ دی پرسدھ پُستک پنجابی دیاں جڑھاں وچ تیل توں بعد اس لڑی
 وچ ڈوجی ہی پُستک ہے۔ اسے قلم توں اسے ہی وشے تے میں
 لیکھکا کولوں کیوں دے نال نال کیویں بارے اک ہور پُستک دی
 آس کردا ہاں۔ میں لیکھکا دی شہرت تے اوناں دی چترفا پرسدھی
 دی کامنا کردا ہاں۔ اجے اوناں دیاں پوریاں سمبھاونواں ساڈے ساہمنے
 اوناں دیاں رچناواں راہیں نہیں پہنچیاں۔

ونیت

ٹی.آر. شرما (ڈاکٹر)

پروفیسر، سکھیا وبھاگ تے

ڈین فیکلٹی آف ایجوکیشن،

پنجابی یونیورسٹی، پٹیالہ تے

ایمیرائیٹس پھیلو،

گورو نانک دیو یونیورسٹی، امرتسر

۱

بچے آتے بولی دا اثر

جنگل راج دا اک دستور ہندا ہے کہ اوہی بچدا ہے، جہڑا سبھ توں
 ودھ طاقتور ہووے تے حالات دے انوسار اپنے آپ نوں ڈھال سکے دی

سمرتھا رکھدا ہووے۔

بالکل ایہی اصول بولی اُتے وی لاگو ہندا ہے۔

ماں دی گود وچ پئے بچے نوں بولی سگھن لئی کسے سکول جاں ماسٹر دی لوڑ نہیں پیندی۔ اوس نے ماں دے بُلّھ ہلدے ویکھئے ہن، اوس دے مونہوں اُکرے لفظ سُننے ہن تے اوس دے دماغ ولّ جانڈیاں ترنگاں نے اوس نوں ایہ بولی دا گوڑ گیان آپے ہی سمجھا دینا

ہے۔ ایہ بولی بچہ کیویں آپے آپ ہی سگھدا ہے تے کیویں بولنا شروع کر دیندا ہے، گھر وچ کسے کول اس بارے وچار کرن دا وقت نہیں ہندا۔ بچے نے ماں-بولی وچ ہی پانی منگنا ہندا ہے تے ماں-بولی وچ ہی آپنی پیڑ بارے دسنا ہندا ہے۔ اک تراں اس نوں ہڈیں رچیا وی کیہا جا سکدا ہے۔

وچن، بہو-وچن، نانو، پڑنانو جہڑے وڈیاں کلاساں وچ رڈیاں بچے فیل ہو جانڈے ہن، کیویں پہلے دو تن سال دی عمر وچ آپے آپ ہی بن سگھائے بچیاں دی سمجھ وچ آ جانڈے ہن، اس بارے غور کریئے تاں گجھ ہور نقطے وی وڈیاں دی سمجھ وچ آؤن لگ پینگے۔ اک گل تاں صاف ظاہر ہے کہ بچے دی مڈھلی سگھیا بچے نوں بنان پڑھائے ہی آؤئی شروع ہو جاندی ہے۔ اوس نوں پتہ لگ جاندا ہے کہ کڑی نال 'جانڈی' اکھر ہی لگیگا اُتے مُنڈے نال 'جاندا'۔ ایہ وی اوہ پھٹ سمجھ لیندا ہے کہ اک پنچھی 'اڈیگا' اُتے بہت سارے پنچھی 'اڈنگے'۔

جدوں بچے نوں سکول وچ پڑھنے پایا جاندا ہیں تاں جے ادھیاپک وی اوسے ماں-بولی وچ پڑھا رہیا ہووے تاں اوہ بولی پریک ہو جاندی ہے تے بچے نوں اوس بولی وچ مہارت حاصل کرن وچ بہوتیا چر نہیں لگدا۔

اوس توں اگلی پڑھائی آپے آپ ہی سوکھی ہو جائی ہوئی، کیونکہ ہر نویں شبد اُتے نویں بولی نوں سمجھن لئی اوس کول اک آدھار ہندا

ہے تے اوس شبد دا آہنی ماں-بولی وچ ترجما کر کے بچہ پھٹ نوں
چیز سگھ لیندا ہے۔ اس تراں اوسدے دماغ دی صاف سلیٹ اُتے اُکرے
ماں-بولی دے اکھر اوس نوں اوکھی توں اوکھی چیز وی سوکھے طریقے
سمجھن وچ مدد کردے ہن۔

میرے کہن دا بہاؤ ایہ ہے کہ جے ماں-بولی وچ ہی مڈھلی پڑھائی جاری
رہے تاں بچے دا پڑھائی وچ من وی ٹکدا ہے تے ایہ اوسدے
ودھدے دماغ دے ودھن پھلن لئی سہائی وی ہندا ہے۔ بچے نوں سکول
وچ وی ماں-بولی سُن کے اپنت جہی لگدی ہے تے اوہ سکول وی چھیتی
ہی بیٹھنا سگھ لیندا ہے اُتے آہنی بولی بولن والے کسے ہائی نال
دوستی وی گنڈھ لیندا ہے۔

اس تراں سکول دے مڈھلے دن لنگھاؤ نے بچے لئی اُتے ماپیاں
لئی سگھالے ہو جاندا ہن۔ ایہ پہلے اوکھے پڑا جے اس تراں سگھالے
کر دتے جان تاں بچے اندر نویاں چیزاں سگھن دا چاء ودھنا شروع
ہو جاندا ہے تے اوہ نویاں بولیاں وی دھڑادھڑ دماغی طور تے
آہنی ماں-بولی وچ ترجما کر کے سگھی تری جاندا ہے۔

اس ماں-بولی دا بچے دے وکاس اُتے اینا ڈونگھا اثر ہندا ہے
کہ جوان ہو جان تے وی انسان اپنیاں جڑھاں نوں بھلدا نہیں تے
بڈھیپا آ جان تے وی آہنی ماں-بولی تے اپنے جنم-استھان اُتے
اوس مٹی نال موہ پالی رکھدا ہے۔ اوس نوں آہنی ماں-بولی بولن والا
ہر انسان وتنوں پار وی مل جان تے اپنا ہی کوئی رشتے دار جاچدا
ہے۔

اس ماں-بولی صدقہ دیس-پریم دی بہاؤنا اُتے اپنے پر اے دا فرق بچے
دے من وچ اپنے آپ ہی وس جاندا ہے۔ اوس نوں آہنی بولی دیاں
گالھاں وی مٹھیاں لگدیاں ہن، پر اوپری بولی وچ ہلکی تلخ آواز
وی چبھن لگ پیندی ہے۔

اُو، ہن دوسرا پگھ ویکھیے۔ بچے دی ماں-بولی دے اُلٹ اوس نوں

سکول وچ نوین ماحول وچ، نوین ہائیاں وچ، کسے ایسی زبان وچ
 بلایا جائے، جس دی ڈونگھیائی بارے بچے نوں پورا پتہ نہ ہووے تاں
 بچے اپنے آپ نوں اوپرا جیہا محسوس کرن لگ پیندا ہے تے چھیتی
 سکول دے ماحول وچ نہیں رچدا۔ نتیجے وچوں، روز سکول رو پٹ کے
 جانا شروع کر دیندا ہے۔

جوین ہولی ہولی اوہ نوین بولی دے شبد سگھدا ہے تے اوس زبان
 نوں اپناؤن لگدا ہے تاں اوس دے دماغ وچ دُچتتی پیدا ہونی شروع
 ہو جاندی ہے، کیونکہ گھر آتے سکول دی بولی وکھری ہونی شروع ہو
 جاندی ہے۔ نتیجے وچوں، دو بہاشاواں دا مشرن ساہمنے آؤنا شروع ہو
 جاندا ہے۔ جتھے اوہ اپنی پریک ماں-بولی دے گھٹ ورتوں وچ آؤن
 والے اکھر ہولی ہولی بھلنے شروع ہو جاندا ہے، اوٹھے نوین بولی
 دی ادھ-پچدھ جانکاری والے پٹھے-سدھے شبد من وچ وساؤدا تری جاندا
 ہے، کیونکہ نوین بولی دی ڈونگھیائی وچ جانکاری نہیں ہندی، سو اوہ
 پوری تران نوین بولی نوں چھیتی اپنا نہیں سکدا تے اوس نوں بولن
 لگیاں شروع وچ گھبراہٹ محسوس کردا رہندا ہے۔ جے کتے اوس دے بولن
 تے مذاق اڈ جاوے تاں اوسدے آتم-وشواس نوں ٹھیس پُج جاندی ہے
 تے کئی وار بچہ تہتھلاؤنا شروع ہو جاندا ہے جاں پجامی وچ پشاب
 کرن لگ جاندا ہے جاں سکول جان توں کتراؤن لگ پیندا ہے۔
 ایہ سبہ بچے دے جوان ہون دی منو-دشا تے ڈونگھا اثر پاوندا
 ہے، کیونکہ جس کسے دے وی آتم-وشواس تے سٹ وچ جائے، اوس دے
 منوبل دے ڈگدے سار اوہ ڈھندی کالا وچ چھیتی ہی پہنچ جاندا ہے۔

جے منو-وگیانک پکھوں ویکھیئے تاں بچے دے سمپورن دماغی وکاس
 لئی بچے دے شروع دے پڑھائی دے سال اوس دی ماں-بولی وچ ہی ہونے
 چاہیدے ہن۔

کیونکہ بہتی دیر بچے نے ماں نال ہی لنگھاؤنی ہندی ہے، اس

لئی بولی نوں ماں-بولی ہی کیہا جان لگّ پیا ہے۔ دُنیا بھر وچ لگہگ
 ۶۸۰۰ بولیاں پرچلت ہن، جنہاں وچوں ہر پندریں دِنیں اک بولی
 ختم ہندی جا رہی ہے۔ اس دا کارن ایہ ہے کہ اوہ بولی بولن والے
 ختم ہندے جا رہے ہن جاں اوس قوم نے دوجی بولی اپنا لئی
 ہے۔

پنجابی بولی اس ویلے دُنیا دیاں پرچلت بولیاں وچوں بارہویں جاں
 تیرہویں نمبر اُتے آؤندی ہے، بہاویں اوہ پاکستان وچ بولی جا رہی
 ہووے، ہندوستان وچ جاں انگلینڈ وچ۔ اس بولی نوں بولن والے پنجابیا
 وچلی سکھ قوم صرف ۱.۹ پرتیست ہی ہے۔

پنجاب وچ چھیرے ہر گلی گلی انگریزی مادھیم والے پریپریری سکول کھل
 چکے ہن۔ گھراں وچ پنجابی بولدے بچے جدوں سدھا انگریزی زبان
 سُن لگدے ہن جاں اوناں نوں انگریزی بولن اُتے مجبور کیتا جاندا
 ہے تاں اوہ اُپر دسیاں حالتاں انوسار شروع وچ سکول وچ جان دے
 ناں توں ہی روٹا-پٹنا شروع کر دندے ہن۔

جیوں جیوں انگریزی دے رنگ وچ بچے رنگدے جا رہے ہن، تیوں
 تیوں پنجابی بچے اپنی دھرتی، اپنی پہچان، اپنی مٹھی ماں-بولی توں
 ہولی ہولی پرہاں ہندے جا رہے ہن۔ ایہ پنجابی سبھیتا دے خاتمے
 دی شروعات ہے۔ جے اسے تراں انگریزی دے وچھائے جال وچ ساڈے بچے
 پھسدے رہے تاں سہی ارتھان وچ انگریزی اُتے انگریزی سبھیتا دا
 راج اس دھرتی اُپر ہو جانا ہے تے ہر پندریں دِنیں ختم ہوندیاں
 بولیاں وچ پنجابی بولی دی واری وی چھیتی ہی آ جانی ہے۔
 حالات ایہ ہن کہ آج دے دن پنجاب دے وچ ہی پنجابی بولن والے
 نوں ان پڑھ قرار دتا جان لگّ پیا ہے۔ دوجے پاسے نئی پھٹی
 انگریزی بولن والا وی اپنے آپ نوں کیسے انگریز افسر توں گھٹ
 نہیں سمجھدا۔

کِسے سبھیچارک سماگم تے جتھے کافی وڈے افسر موجود سن، مینوں کِسے نے اک پنجابی آئی۔ اے۔ ایس۔ افسر نال جان پچھان کرواؤندیاں میرے بارے اوس نوں دسیا کہ ایہ پنجابی وچ بچیاں بارے لکھدی ہے۔ اوس افسر نے عجیب جہیاں نظراں نال گھور کے مینوں پچھیا، ”لگدے تاں پڑھے لکھے ہو؟“ جدوں میں اوس نوں دسیا کہ میں بچیاں دے روگاں دی سپیشلسٹ ہاں تاں اوہ ہور وی حیران ہو کے کہن لگا، ”میدم، جے انگریزی وچ لکھدے تاں راتو رات مشہور ہو جاں سی، کیونکہ لوک اپنے بچیاں بارے بہت فکرمند ہن۔ پنجابی وچ لکھدے رہے تاں ساری زندگی برباد کر لووگے تے تہانوں کوئی وی نہیں پچھان لگا۔ پنجابی وچ لکھن والے کنگالی آتے مندہالی وچ ہی زندگی لنگھاؤندے ہن تے اپنے گھر توں باہر اوناں نوں کوئی نہیں پچھاندا۔“

میں کیہا، ”ساڈے پنجاب دی بدنسیی ہے کہ تہاڈے ورگے افسر اس دے سرپرست ہن۔ ویسے میں تہاڈی جانکاری لئی دس دیاں کہ میں انگریزی وچ وی لیکھ لکھے ہن آتے اوہ انگریزی اخباراں وچ آتے انگریزی رسالیاں وچ چھپے وی ہن آتے میری ڈاکٹری پڑھائی وی انگریزی وچ ہے۔ ساڈیاں ساریاں کھوجاں آتے کانفرنساں وی انگریزی وچ ہی ہوندیاں ہن۔ پر اس دا مطلب ایہ بالکل نہیں کہ میرا موہ پنجاب جاں پنجابی بولی نالوں ٹٹ گیا ہے۔“

”میں تاں اپنی ماں دا رن اتار رہی ہاں اپنی ماں بولی پنجابی وچ لکھ کے۔ میرے پتا پروفیسر پریتم سنگھ نے ہاء دا نعرہ ماریا سی، پنجابی بولی دیاں جڑھاں وچ تیل پیندا ویکھ کے۔ میں تاں صرف اوسے بلند آواز دا وگیانک وشلیشن کر کے سمجھاؤنا چاہ رہی ہاں کہ اپنی بولی دے وکاس لئی اس بولی نوں چنگے ساہت نال بہرپور کرنا ضروری ہے۔“

اوہ افسر تھوڑا کھجھ کے بولے، ”اس دا مطلب تہاڈے پتا وی پنجابی

وِچ لکھ کے گمنامی دے ہنیرے وِچ ہی زندگی لنگھا رہے ہن۔“

میں جواب دتا، ”اوناں نوں پنجابی دا بابا بوہڑ کیہا جاندا ہے،
پر ویسے تہاڈی جانکاری لئی دس دیاں کہ اوہ ہندوستان دے راشٹریتی
توں سنانت تاں ہو ہی چکے ہن تے کیلیفورنیا دی سینہوزے یونیورسٹی
نے اوناں دی پنجابی وِچ پائی دین کارن آنریری پریفیسر شپ وی
دے دتی ہوئی ہے۔ ایہ ہندا ہے اپنی ماں-بولی نوں پرپہلت کرن والیاں
دا انعام۔ ہر پنجابی جس نوں وی پنجاب اتے پنجابیاں نال موہ ہے،
اوہ باخوبی جاندا ہے کہ اوسدی پہچان اوس دی بولی اتے اوس دی سبھیتا
کارن ہی ہے۔ جس انگریزی بولی دی دہائی تسیں دے رہے ہو، زرا
گہو نال سوچو، اوس وِچ تاں رشتیاں نوں اہمیت وی نہیں دتی جاندی
تاں فیر پیار اتے اپنت کیہ ہوویگی؟ چاچی، مامی، تائی والے سارے
رشتے ختم کر کے صرف آنٹی لفظ ہی ورت چھد دے ہن، بہاویں کوئی
آپنا ہووے جاں پرایا۔ تہاڈی جانکاری وِچ وادھے لئی میں دس دیاں
کہ مینوں وی لکھتاں کارن پنجاب سرکار اتے ہریانہ دے گورنر سنانت
کر چکے ہن۔“

اوس پارٹی وِچ اس معاملے نوں لے کے کافی گرما گرم بحث چھڑ گئی۔
میرے ول دے وی کئی پنجابی ہتیشی کھڑے ہو گئے سن، نہیں تاں شاید
میری سرکاری نوکری خطرے وِچ آ جاندی۔

اجیہی بحث تاں ہمیشہ ہی چلدی رہیگی، جتھے وی کتے کوئی پنجابی بولی
دا ہتیشی کھڑاں ہووے گا، پر سانوں تاں پہل اپنے بچیاں دے مانسک
وکاس ول دینی چاہیدی ہے، جس دا سدھا واسطہ ماں-بولی نال ہے۔
جے اسیں اپنے بچیاں دی صرف پہلے تین سال دی پڑھائی ماں-بولی وِچ
کرواؤن اتے زور پائیے تاں بچے دے سمپورن وکاس دے نال نال
پنجابی بولی دے خاتمے ول جاندے قدم وی رُک جائگے۔

انگریزی اس ویلے اک وشو-ویا پی ہاشا ہے تے ساڈے بچیاں نوں انگریزی

تراں بال-ساہت دے انیک لیکھک تے بُدھیجیوی جنہاں نوں وڈے توں
 وڈے سناں نال ستکاریا جا چُکيا ہے، وی شاید مینوں سکھاندرو
 کہہ کے میرے لیکھ نوں پڑھے-سُنے بغیر نکار دین۔ پر فر وی میں
 بال-ساہت دے اتہاہ سمندر وچ تاریاں لاؤندے پر اوس لیکھک تے بُدھیجیوی
 نوں ڈونگھے سمندر اندرلی سیپ وچلے موتی بارے ضرور دسنا چاہانگی۔

میرے کہن دا بہاؤ ایہ ہے کہ بچے کیہو جیہا ساہت منگدے ہن؟ چہ
 ہفتیاں دے بچے دا دماغ کیہو جہی کہانی سُننی چاہندا ہے؟ نوں
 مہینے دے بچے نوں کہڑی کہانی سُوآدلی لگدی ہے تے اوس دا دماغ
 کہڑے لفظاں نوں سوکھے طریقے نال اپنے اندر وسا سکدا ہے؟ اسے
 ہی تراں تن ورھیاں دے بچے دے وکاشیل دماغ دی تُلنا چوداں
 سال دے بچے دے وکست دماغ نال کیتی ہی نہیں جا سکدی۔
 بہرون وی کہانی سُننی پسند کردے ہن، پر ایہ کہانی ماں ہی ودھیا
 گھڑ سکدی ہے تے اوہ ہی سُوآدلے ڈھنگ نال اوس نوں سُننا وی سکدی
 ہے۔ ایہ پکی گل ہے کہ بہرون نوں بہوت-پریتاں دیاں کہانیاں جاں رام-شام
 دیاں کہانیاں بالکل نہیں بہاؤندیاں۔

جے اس بارے ڈونگھیائی نال سوچیا جاوے تاں پتہ لگیگا کہ پنجابی
 بال-ساہت بہت پچھڑیا پیا ہے، کیونکہ بہرون لئی تاں کسے نے کہانی
 گھڑی ہی نہیں تے نہ ہی نو-جمے جاں دو مہینے دے بچے لئی۔ اسے
 تراں نوں مہینے دے بچے دے لئی تے دو سال دے بچے لئی کہانی
 بالکل ہی وکھری قسم دی ہوئی چاہیدی ہے۔

جدوں ماں آرام کرن لئی لیٹدی ہے تاں بہرون ہلجُل کر کے اپنا
 احساس کرواؤندا ہے۔ جے اوس وقت واپس ہتھ رکھ کے اوس نوں سیہلایا
 جائے تاں اوہ زور زور دی ہلدا ہے کہ مینوں تہاڈا پیار بہریا
 سُنہیا مل گیا ہے۔ اس موقعے سنگیت دیاں دھناں نوں بچہ بہت دھیان
 نال سُندا ہے۔ مدھم تے سکھاواں سنگیت اوس نوں بہاؤندا ہے تے

اوس دی مانسکتا تے ودھیا اثر پاوندا ہے۔ اس وقت جے اوس نوں
اوس دا پیو منہ نیڑے کر کے کہانی سناؤنا چاہے تاں اوہ کافی خوش
ہندا ہے۔ ایہ کہانی بہت چھوٹی تے اک اک اکھر ہولی ہولی
پیار نال بول کے دہراؤنی ہندی ہے۔ اس وچ بہرون دا فرضی ناں
لینا ضروری ہندا ہے، جس نال اوس نوں سنبودھن کرنا ہووے۔ جوین،
”سونوں، کیہ حال ہے؟ پایا بولدے نے۔ آج بازار گئے۔ تیرے لئی بوٹ
لئے۔“ دوبارا فر ایہی دہراؤنا۔ جدوں بہرون جوابی ہنگارے وچ گھسن
مار دیوے تاں کہانی اگے توری جا سکتی ہے، ”او سونوں، بوٹ بہت
سوہنے نے۔“ گجھ وقت لنگھن تے فیر پچھیا جا سکتا ہے، ”میرا
سونوں ایہ بوٹ پائے گا؟“ نال نال چمن دی آواز کدھنی تے اوس
نوں سیہلاؤنا وی زری ہے۔ غور-طلب گل ایہ ہے کہ دو شبہ ہی وار
وار دہرائے گئے۔ ”سینوں تے بوٹ۔“

اگلے دن کسے ہور چیز، جوین قمیض جاں سویٹر دی گل چھیڑ لئی،
پر ناں سونوں جاں کوئی وی ہور فرضی ناں اوہی رہندا ہے۔
ہن گل کریئے نو-جھے بچے دی۔ اوہ اپنی ہر گل الگ الگ قسم
دے رون نال ہی سمجھاؤندا ہے تے اوس دا ہنگارا اوسے آواز نوں
بہتر ہندا ہے، جہڑا اوہ جنم توں پہلاں توں سن رہیا ہندا ہے۔
مسلا ہن اوہ کہانی گجھ اس تراں دی سنا چاہندا ہے، ”سینوں،
ایہ ماما۔ ایہ پایا۔ اے تیرے بوٹ۔ سونوں نے نوین بوٹ پائے۔ ہن
سونوں سوہنا ہو گیا۔“

کہانی سناؤن دے نال آواز وچ پیار جھلکنا ضروری ہندا ہے۔ ایہ
دراصل جاں پچھان دا دور ہندا ہے، جس وچ بچے دا دائرا اپنیاں تک
سیمت ہندا ہے تے اوہ کہانی وچ جائے پچھانے لفظ سن کے روندنا
ہویا وی چپ کر جاندا ہے۔

ماہر دسدے ہن کہ ڈیڈھ مہینے دے بچے نوں کتاب وچوں پڑھ کے
کہانی سنائی جا سکتی ہے۔ کتاب نال بچے دی ایہ پہلی ملاقات ہندی

ہے۔ بچے بہت ساریاں گلاں سُننیاں چاہندے ہن، کیونکہ اوناں دا
 بندا ہویا دماغ نویں شبد سمیٹنا شور کردا ہے تاں جو اگے جا
 کے انہاں شبدان نال دیکھی ہوئی چیز دی ساخھ بنا سکے۔ دراصل شبدان
 دا تاں بچے نوں مطلب پتہ ہی نہیں ہندا۔ اوہ تاں صرف ماں جاں
 پیو دے پیار نال بولن دے انداز تے ہی فدا ہو جاندا ہے تے
 سدیوی ساخھ گنڈھ لیندا ہے۔

تِن مہینے دا بچہ تاں ماں جاں پیو دی آواز سُن کے ادھر مُنہ
 وی گھماؤندا ہے تے ہلکی مُسکراہٹ وی بکھیردا ہے۔ اِس عُمر تے
 اوہ کہانی دا ہنگرا وی اپنی پیاری 'او او' نال کردا ہے۔ اِس
 عُمر دی کہانی کجھ اِس تراں دی ہو سکتی ہے، 'اک مگرمچھ سی۔
 اک باندر توں اوس نے زامن منگے۔ مگرمچھ جامن کھا کے گھمن
 چلا گیا۔' اِس کہانی وچ ماں ولو اکھاں گھماؤئیاں، مُنہ وڈا
 چھوٹا جاں گول کھولہنا تے رجّ کے مُسکراؤنا ضروری ہے، کیونکہ بچے
 نوں مگرمچھ جاں باندر دی اُکا سمجھ نہیں ہندی۔ اِس عُمر وچ
 جے بچہ ہی کہانی سُننا چاہے تاں اپنی 'او او' کر کے بلاؤندا ہے۔
 جے تاں مپے ٹیوی۔ جاں اخبار وچ مگن ہن تے اوسدی 'او او'
 نہیں سُندے تاں بچہ آپے ہی چُپ ہو جاندا ہے جاں روٹا شروع کر
 دیندا ہے۔ کئی وار بچہ اپنی ساخھ ہی ماپیاں نال گھٹا دیندا ہے۔

جے مپے 'او او' دا جوابی ہنگرا 'او او' جاں 'تو رو' آد
 کہہ کے ہی سار دین تاں بچہ سمجھ لیندا ہے کہ مپے وی میرے وانگ
 گنگے ہی ہن، اگوں گل کرن دا کوئی فائدہ نہیں۔ جے مپے ایہ
 سُنیہا سمجھ کے کہانی سُناؤن لگ پین تاں بچہ زیادہ وار زیادہ
 شبد سُنن نال لائق بننا شروع ہو جاندا ہے۔

چار توں چھ مہینے دے بچے دی کہانی وچ آوازاں ہونیاں بہت ضروری
 ہن تے اشارے وی، کیونکہ بچہ 'با،' 'ماں' اکھر آپ وی بولن

دی کوشش کردا ہے، اسے لئی کہائی وچلے بہو تے اکھراں انہاں
 اکھراں توں شروع ہوئے چاہیدے ہن۔ کہائی گجھ اس تراں ہو
 سگدی ہے، بلی بولی میاؤں۔ مئی وی بولی میاؤں۔ بکری بولی میں میں۔
 “گانا سُنن نوں وی بچہ ترجیح دیندا ہے تے ماں ولوں سُنیا
 گانا جاں لوری وی خوش ہو کے سُندا ہے تے گانے وچ ہی آئی
 گو کو نال رس بہر دیندا ہے۔

ست مہینے توں اک سال دا بچہ اپنا ناں پچھاندا ہے تے عام چیزاں
 جویں کپ، گلاس، پانی آد وی پچھان لگ پیندا ہے۔ اوہ آ جا،
 ٹا ٹا تے ناں جاں ہاں واچک اکھراں تے اوناں شبدان دے
 مطلب وی سمجھن لگ پیدا ہے۔ بچہ ماپیاں ولوں کڈھیاں آوازاں دہراؤندا
 وی ہے۔

ایہ بہاشا-وگیانیاں نے ثابت کر دتا ہے کہ بچہ چھ مہینیاں دی
 عمر توں ہی اپنی ماں-بولی دیاں ڈھنیاں نوں بولن دا طریقہ ماں
 دے ہلدے بُلہاں نال جوڑ کے سیکھ لیندا ہے کہ آ لفظ لئی کیویں
 دا مَنہ کھولہنا ہے تے ای لفظ لئی کیویں دا۔ اسے لئی اوہ
 اپنا جبارا، بُلہ تے جیہ نوں الگ الگ طریقے نال تالمیل کر
 کے وکھریاں وکھریاں آوازاں کڈھن دی کوشش کردا ہے کہ کس تراں
 دے تالمیل نال کہڑی تراں دی آواز نکلیگی۔

نوں گو مہینیاں دا بچہ تاں بلا، ولا، او، با، کیہ آد اوٹ۔
 پٹانگ آوازا کڈھ کے اپنی پوری گل سمجھا وی دیندا ہے۔

ست مہینیاں توں اک سال دا بچہ گجھ اجیہی کہائی وچ زیادہ
 دھیان دیندا ہے، جس وچ جائیاں-پچھائیاں چیزاں ہون تے آوازاں دی گھلی
 ورتوں کیتی گئی ہووے۔ ایہ ضروری ہے کہ کہائی وچلیاں چیزاں نال بچے
 دی جان-پچھان نال دی نال ہی کیتی جاوے۔ جویں ”اک چڑی سی، اوہ
 ویکھ چڑی بیٹھی ہے۔ چڑی کہندی چیں چیں، آج میں سونوں دے گلاس وچوں
 دوڈھ پی لیتے۔ اوہ ویکھ بلی آئی، ایہ بلی کہندی، میاؤں میاؤں،

میں پیوانگی، سونوں دے گلاس وچوں ددھو۔ فیر کتّا آ گیا۔ اوہ رہیا،
 واؤ واؤ کردا۔ کتّا کہندا، واؤ واؤ میں پیوانگا سونوں دا دوڈھ۔
 سونوں سبھ توں تگڑا سی۔ سونوں نے پھٹاپھٹ گلاس وچوں دوڈھ پی
 لیا۔ چڑی چیں چیں کر کے اڈ گئی۔ کتّا واؤ واؤ کردا بھج گیا۔
 بلی وی میاؤں میاؤں کردی بھج گئی۔“

اجیہی کہانی وچ بچہ اپنے آپ نوں شامل سمجھدا ہے تے آوازاں
 بولن دی کوشش وی کردا ہے۔ کہانی سرل بولی تے ماں-بولی وچ ہی
 ہوئی چاہیدی ہے تاں جو بچے دے صاف سلیٹ ورگے دماغ دے کمپیوٹر
 وچ ٹھیک چیزاں بھریاں جا سکن۔ اس تران اوہ نویں اکھر چھیتی
 سیکھدا ہے۔

اس عمر دی کہانی وچ رنگ دی ورتوں وی کیتی جانی چاہیدی ہے۔ جوویں،
 ”سونوں دی لال پینٹ تے پیلا پھل اے۔ نیٹو کہندی اے میں ایہ
 پھل لیئے۔ اس پھل نال ہرے پتے نے“، آد۔

کہانیاں وچ گنتی وی شامل کر لیئی چاہیدی ہے۔ جوویں اپنی اک
 انگل چک کے وکھاؤ تے کہو، ”سونوں ایہ اک گیند۔“ اس دے
 نال ہی گیند نوں چک کے وکھا وی دیو۔ فیر ڈوجی انگل چک کے
 دو بولو، آد۔

اس عمر توں ہی بچے دے ’او، او‘ دا جوابی ہنگارا اس تران
 ہونا ضروری ہے، ”اچھا فیر کیہ ہویا؟ ہور سنا؟ آہا۔ سچیں؟ سونوں
 اپنا گجھا سنا رہیا۔“ اس نال بچے نوں ہور بولن دا اتشاہ

ملدا ہے کہ شاید اوہ وی کہانی سنا سکدا ہے۔ اس تران کئی وار
 بچہ اپنی بھکھ وی بھل کے گھنٹیا بدھی ’او آ‘ کردا رہندا ہے۔

اسے عمر دے بچے نال کہانی سناؤندیاں ہویاں تاڑی مارنی، لکا
 بہتی کرنی جاں ہٹ مگھی دوڑ جا میرا سونوں کہانی سنا رہیا ہے،
 آد کہنا چاہیدا ہے، کیونکہ اس تران کہانی سناؤندیاں سناؤندیاں
 ہی بچے نوں اپنے ڈھیر سارے لفظ مل جادے ہن کہ اوہ لگہگ اپنی

ماں-بولی دے ہر پہلو توں واقف ہون لگ پیندا ہے تے ایہ سبہ اوس
دے اچیت دماغ وچ کدوں سدیوی چھاپ چھڈ دندے ہن، پتہ ہی نہیں
لگدا۔

اک توں دو سال دا بچہ نِکے نِکے چار جاں پنج اکھراں دے
سوکھے گیت سِکھنا تے سُننا چاہندا ہے، جوین ”موٹا سیٹھ، سُرک
پر لیٹ، آگئی موٹر، دب گیا پیٹ،“ آد۔ اس عُمر دیاں کہائیاں
چھوٹیاں، پر سوکھے لفظاں نال بہرپور ہونیاں چاہیدیاں ہن۔ وڈے اکھر
جوین اُنیندرا اُدم، ودھیکیاں آد نال بچے دا دھیان کہائی ولوں
تُنن لگ پیندا ہے، کیونکہ اوس دا دماغ اوس نویں لفظ دی کوڈنگ
ان-کوڈنگ وچ ہی رُجھیا رہ جاندا ہے۔

کہائی وچ ہور اپنت بہرن لئی آتے بچے دا رجھان ودھاؤن لئی کہائی
وچ رلوین-ملوین لفظ بہرنے چاہیدے ہن، جنہاں دا کوئی مطلب نکدا
ہووے جاں نہ یانی اول-جلول اکھر جوین سونوں دا مونوں، نِکو
دا مِکو جاں اوہ ڈڈو تاں بالکل ٹپو دا پپو ای اے، آد۔
اجیہی کہائی سُندے ہوئے بچے دا پورا دھیان، اوس دی مُسکراہٹ تے
وچ وچ کھڑکھڑا کے ہسنا ایہ ثابت کر دیندا ہے کہ اجیہی کہائی
اوہ سُننا چاہندا ہے۔

آپنے ہموئر بچیاں نال تے جانوراں نال تاں اینا لگاچ ہندا ہے
اس عُمر دے بچے جانوراں دیاں کہائیاں جاں کارٹون چینل ویکھنا
وی پسند کردے ہن۔ کہائی وچ چھوٹے تے اچھے جانور دی وڈے
تے خونخار جانور آتے جت ہی درسائٹی چاہیدی ہے، جوین نِکے
چوہے نے کیویں وڈی تے خونخار بلی توں بچ کے اوس نوں سبق
سِکھا دتا۔ آپنے سریر دے انگاں بارے وی بچے نوں پتہ لگنا
شروع ہو جاندا ہے۔ اس لئی کہائی وچلے پاتر دے انگاں بارے بول
کے نال دی نال بچے دے انگ وی ٹوہ کے اوس نوں دس دینے چاہیدے
ہن۔ جوین چوہے نے بانہ چُک کے آپنے ڈولے وکھائے، آہ ویکھ

تیری بانہ۔ اس تراں بولن دے نال بچے دی بانہ چُک کے اوس دے
ڈولے ٹوہ کے وی وکھا دیو۔

اس عمر دیاں کویتاواں جاں گائے وی لے والے ہونے چاہیدے ہن،
جس نال بچہ گجھ لت پیر ہلا وی سکے۔ جے کتے جمے توں پہلاں
والا مدھر سنگیت لا دتا جاوے تاں بچہ مست ہندا ویکھیا جا سکدا
ہے۔ اتھے ایہ سمجھنا بہت ضروری ہے کہ کام بھڑکاؤ گائے اس عمر
وچ سُنن نال بچے دی مانسکتا ہمیشہ لئی پیار ہو سکدی ہے۔
کتاب وچوں کہانی وچلی فوٹو وکھا کے کہانی سُنائی جائے تاں کہانی
وچ بچے دا رجھان ہور وی وڈھ جاندا ہے۔ ڈوجی وار کہانی سُناؤن
لگیاں بچے توں تصویر اتے اُنگل لگواؤنی چاہیدی ہے۔ فرض کرو
جے تصویر گھوڑے دی ہے تاں بچہ گھوڑے دی تصویر نال گھوڑا شبد
وی جوڑ لویگا تے نال دی نال گھوڑے دی آواز وی سمجھ لویگا۔
ایہ اوس دے ودھدے دماغ لئی ضروری ہے۔ اس نال بچے دی یادداشت
وی ودھدی ہے۔

نہاؤن دا وقت تاں اس عمر وچ آوازاں بھرپور ہونا چاہیدا ہے۔
بچے نوں پانی دی آواز، بلبلے کڈھن دی آواز، گھڑی دی ٹک ٹک،
انجن، ہوائی جہاز تے وکھرے وکھرے جانوراں دیاں آوازاں، پیڑھی گھڑیسن
دی آواز، کپ ڈگن دی آواز آد نال واقفیت ضروری ہے۔ اس تراں
نرسری وچ جدوں آوازاں سکھائیاں جاندیاں ہن تاں بچہ سکٹاں وچ
ہی دماغ وچو ان-کوڈنگ کر کے سکھ لیندا ہے۔

بچے دے اک لفظ توں اگے کہانی گھڑ لایدی ہے۔ جوہیں بچے نے
لفظ بولیا، کار۔ تاں اگے ماں نوں چاہیدا ہے کہے، کار چلی، سونوں
نوں لے کے دور جنگل وچ گئی، اوٹھے سونوں نے ہاتھی ویکھیا۔ ہاتھی
نے زور دی چنگھاڑ کے سونوں نوں ست سِری اکال کہی۔ ہاتھی کیویں
چنگھاڑیا۔ وو او۔

دو توں تن سال دے بچے دی سمجھ گجھ زیادہ ہو جاندی ہے۔ اوہ

دروازے دی گھنٹی، ٹیلیفون دی گھنٹی، اُپر جانا، تھلے اُترنا، بارے پوری تراں سمجھ لیندا ہے۔ گل بات وچ وی کریا بارے سمجھن لگ پیندا ہے، جوہیں ’گیند لیا کے میرے ول سٹ۔‘ ٹیلی ویژن نہ ویکھدے ہوئے وی اوہ دوجے کمرے وچوں ہی آواز سُن کے اِشتہار بارے دس سکدا ہے۔ چیزاں دا نال لے کے بچہ پُچھنا وی شروع کر دیندا ہے، ”میرا بستا کتھے؟“ جاں ”ممی کتھے؟“ اس ویلے بچے نوں سکھاؤن دا طریقہ وکھرا ہو جاندا ہے۔ فرض کرو بچے نے کیا، ”پہل۔“ ماپے کہنگے، ”ہاں، سوہنا پہل، لال رنگ دا اے۔ خوشبو وی سوہنی ہے۔ میرا سونوں سُنکھیگا؟“ اس طریقے نال پہل دی پوری جانکاری بچے نوں مل گئی۔ ایہی کجھ کہانی دی کتاب تے لکھیا ہونا چاہیدا ہے۔

جے بہین بارے کہنا ہووے تاں کیا جا سکدا ہے، ”دیدی-گڑی، وڈی ہو کے ممی وانگ عورت۔ سونوں منڈا۔ وڈا ہو کے پاپا وانگ آدمی۔“

اسے ہی تراں کوئی چیز بالٹی وچ پا کے، بچے توں کڈھوا کے اوس چیز دا وستہار دسیا جا سکدا ہے۔

کہانی دی کتاب چک کے اوس وچلے تردے ہوئے بچے ول اشارہ کر کے کہانی سنائی جا سکدی ہے۔ ”کاکا تر رہیا ہے، پائی وچ۔ پاپا تردے نے۔ سونوں وی تریگا۔“

بچے نوں سوال وی اجیہے پُچھنے چاہیدے ہن، جس دا اوس نوں دو جاں تن شبدان وچ جواب دینا پوے نہ کہ صرف ہاں جاں نہ وچ۔ جوہیں ”دوڈھ پیئے“ پُچھن دی بجائے پُچھو، ”ممی کیا کہان لئی لیائے؟ سونوں کیا کھائے گا؟“

بچے لئی لکھی کہانی دی کتاب وی کہانی دے اخیر تے اجیہے ہی سوالاں تے ختم ہونی چاہیدی ہے، ”سونوں وی ہن تریگا، کتھے تریگا؟ کدوں تریگا؟“ اجیہی کتاب دے اک پاسے خالی تھاں ہونی چاہیدی

ہے، جتھے گھر والیاں دی فوٹے لائی جا سکے۔ جویں ترن والی کہانی
دے اک پاسے بچے دی آپنی فوٹو، جس وچ بچہ پانی وچ کھیڈ رہیا
ہووے جاں اوس دے پاپا تر رہے ہوں، دی تصویر لائی جا سکے۔

اس عمر وچ بچہ ۱۵۰ توں ۹۰۰ نوں اکھراں نوں سمجھن تے
یاد رکھن دی شکتی رکھدا ہے۔

کہانی پکیاں کرن لئی بچے نوں بعد وچ سوال پچھے جا سکدے ہن؛
جویں، ”پاپا کیہ کردے سی؟ کیہ کا کا تر رہیا سی؟ کا کا منڈا
ہے؟ کیہ سونوں وی منڈا ہے؟ سونوں دا نام کیہ ہے؟ کا کے دا ٹھام
کیہ سی؟“ آد۔

تن توں چار سال دا بچہ تاں چار پنج لفظاں دی لائن وی بول
سکدا ہے۔ ہن تک دے سکھے ہزار لفظاں دے نال نال بچہ ہزار ہور
لفظ وی سکھ لیندا ہے تے اوستن ۴ توں ۶ نوں لفظ روز سکھ
سکدا ہے۔ اس عمر وچ بچہ ہسن تے رون بارے سمجھنا شروع کر
دیندا ہے۔ اوس نوں غصہ، اداسی تے ڈر بارے وی سمجھ اوں لگ
پیندی ہے۔ اسے لئی انہاں بھاواں نوں کہانی وچ پرویا جا سکدا ہے۔
اس عمر وچ بچہ گجھ لمبیاں کویتاواں تے گجھ لنبیا کہانیاں
وی سن لیندا ہے۔ ماپیاں دے لمبے آدیش وی اوسدا دماغ سمجھن لگ
پیندا ہے، جویں۔ ”پیلا تے نیلا رنگ ملا کے اک نواں رنگ بنایا
جا سکدا ہے۔“

کتاب پڑھ کے سناوندیاں ہویاں وڈا منہ کھولہنا جاں اکھاں گھماؤئیاں
تے اچیاں آوازاں کدھن دی لوڑ نہیں پیندی، بلکہ پڑھ کے کہانی
سناوندیاں آواز وچ حلقے بدلاو توں ہی بچہ سمجھ سکدا ہے۔ اس عمر
وچ ڈوجی بھاشا دا کوئی کوئی لفظ وی کہانی سناؤن جاں پڑھن لگیاں
ورتیا جا سکدا ہے، جس نوں بچہ پہلے سکھے اکھر نال ساجھ کدھ
کے یاد رکھ لیندا ہے۔

جے بچے نوں لفظ بہت چھیتی سکھا دتے جان جاں ڈھیر سارے لفظ اکھے دسے جان تاں کئی وار اوہ پچھانن ویلے گڑبڑ کر سکدا ہے۔ جویں گھوڑا ویکھدے سار بچہ اک دم کہے، ”اوہ ویکھو ہاتھی آؤندا پیا۔“ نانو، پڑنانو آد وچ وی بچہ تھوڑی بہت گڑبڑ کر سکدا ہے۔ کئی وار اجیہے موقعے اِنے ہاسو-ہینے ہو جاندے ہن کہ پُچھو نہ۔ جویں اک بچے نے کیہا، ”او ویکھو، قبریاں چھوہن چھوہن کھیڈدیاں۔“ دراصل بگیاں بھج رہیاں سن۔

اسے عمر وچ بچہ اپنے آپ نوں کہانی وچ وی ویکھنا چاہندا ہے۔ مسلاً، ”اک چڑی تے کان نے کھچڑی کھائی سی۔ کان نے کیہا میں چول لیوانگا، توں دال لے کے آ۔ چڑی سونوں دے گھر گئی، دال دا دانہ لے کے آئی۔ کان سونوں دے گھر گیا، اوہ چول دا دانہ لے کے آیا،“ آد۔ اک ہور نویں چیز جو بچہ اسے عمر وچ سکھدا ہے، اوہ ہے اُسماتتا۔ اگو جہیاں پنج چیزاں وچ اک وکھری چیز پا کے بچے نوں انہاں وچوں الگ چیز نوں لبھن لئی کیہا جا سکدا ہے۔ مسلاً چار جانوراں دیاں تصویراں تے اک چڑی دی تصویر رکھ کے انہاں وچوں وکھری چیز بچے نوں لبھن لئی کہی جا سکتی ہے۔

بچے نوں کہانی سناؤن توں بعد اوس توں واپس کہانی وی سنی جانی چاہیدی ہے۔ بچہ صرف کہانی وچلے سبھ توں مزیدار حصے نوں ہی دُہراؤندا ہے۔ اس نال اندازہ لگ سکدا ہے کہ بچے نوں کہانی وچ کیہ پسند ہے۔

بچے نوں سوال وی پُچھن دینے چاہیدے ہن تے ماپیاں نوں جان بچھ کے بے وکوف بن جانا چاہیدا ہے تاں جو بچہ رج کے ہس سکے تے کہانی وچ رُجھیا رہے۔ مسلاً، جے بچہ پُچھے، ”سونوں دے گھروں چڑی کیلے کے گئی؟“ تاں ماپیاں نوں جان بچھ کے پُٹھا جواب دینا چاہیدا ہے، ”چول۔“ اس تے بچہ کھل کے ہسیگا تے

کہیگا، ”اوہو، اینا وی نہیں پتہ چڑی دال لے کے گئی سی۔“
 کہانی سناؤن لگیاں ماں نوں ہلکی ناٹکیتا ضرور لیاؤئی چاہیدی ہے۔
 مسلاً جے کہانی وچ لکھیا ہے، ’سوں گیا‘ تاں بچے دا سر گود
 وچ رکھ کے کوہ ’انج سوں گیا‘ جاں گڈی نوں لٹا کے تھاپڑ کے
 دکھا دو۔

بالکل اسے ہی تراں جے کہانی وچ گکڑی کھانا بناؤندے دکھائی
 گئی ہے تاں آپ کھانا بناؤندے ہوئے گکڑی دی کہانی فیر چھیڑ لوو۔

چار توں پنج سال دے بچے تھوڑیاں لمبیاں کہانیاں وی سن لیندے
 ہن۔ لفظ اینے اوکھے نہیں ہونے چاہیدے کہ بچہ دوہرا نہ سکے۔
 جے کوئی لفظ بہت اوکھا ہے، جویں گڈریا‘ تاں اوہ لفظ روز
 دن وچ ست اٹھ وار دُہراؤ تے بچے نوں مطلب وی دسدے رہو
 تاں بچہ ہولی ہولی یاد کر لیندا ہے۔ اس عمر وچ بچہ بہارا، حلقہ،
 گھردرا، نرم آد وچ فرق محسوس کرن لگ پیندا ہے، اس لئی کہانی
 وچ ایہ سبہ شامل کیتا جا سکدا ہے۔ مسلاً، ”خرگوش جدوں شیر کول
 گیا تاں اوس

نے خرگوش دے نرم نرم والاں اتے اپنا بہارا تے گھردرا ہتھ
 رکھ دتا۔“

اس عمر وچ بچے دے دماغ وچ بہت سارے سوال ہندے ہن، جہڑے
 بچہ کہانی دوران پچھنا چاہندا ہے۔ بچے نوں ٹوکنا نہیں چاہیدا،
 بلکہ اوسدے ہر سوال دا جواب کہانی روک کے دینا چاہیدا ہے۔ اس
 عمر وچ بچے دے ہتھ وچ دو گڈیاں پھڑا کے کہانی اوناں دے مونہوں
 بلوائی جا سکدی ہے۔ جویں اک گڈی پھڑ کے اوس ولوں اک لائن
 فرضی بول دتی تے اگلی لائن دوجی گڈی ولوں۔ بچے نوں کہانی
 دی کتاب وچ بنیاں سوکھیاں تصویراں واہن لئی وی کیہا جا سکدا
 ہے۔

کہانی دی کتاب وچ خوبصورت وڈیاں تصویراں، ہر سفے تے دو جاں
 تِن لائیناں وچ وڈے وڈے لکھے اکھراں دے شبد تے انت وچ
 کوئی سکھیا ہوئی ضروری ہے۔ پنج سال تک دے ہندے ہندے بچے اک
 سفے تے وڈی تصویر نال پنج چھ لائیناں دی کہانی تے دس گُو
 صفیاں دی کتاب پورے دھیان نال سُن سکدا ہے، پر ڈھیر ساریاں فوٹواں
 ہوئیاں ضروری ہن۔

پنج سال توں پہلاں بچے موت بارے بہوتیا سمجھدا نہیں، اس لئی افسوس
 والیاں کہانیاں نہیں سُنائیاں چاہیدیاں۔ بچے لئی موت اک مذاق جیہا
 ہندا ہے کہ پئے کہانی دا پاتر فیر اٹھ پویگا۔

ست اٹھ سال دی عمر توں بعد ہولی ہولی بچے موت تے زندگی دے
 سچ نوں تھوڑا تھوڑا سمجھنا شروع کر دیندا ہے تے دکھ بھری کہانی
 سُن کے روں وی لگ پیندا ہے۔ اجیہی کہانی جاں تاں بچے ادھ وچ
 ہی سُن توں ناہے کر دیندا ہے جاں دوبارا سُننی ہی نہیں چاہندا۔

بچے نوں جادوگری دیاں کہانیاں جاں پرا-سریرک کہانیاں اس عمر وچ
 بہت بہاؤندیا ہن۔

کجھ بچے ڈراونیا کہانیاں ویکھن جاں سُنن دا شوق پال لیندے ہن۔

وڈی پدھر تے ہنسا آتے جسمانی شوشن دیاں وارداتاں ہوندیاں
 رہن کارن چھوٹے چھوٹے بچے وی ہنسا تے طاقتوراں دیاں کہانیاں
 پسند کرن لگ پئے ہن۔ اس نال چھوٹے بچیاں دی مانسک بئتر
 ہمیشہ لئی خراب ہون دا خطرہ ودھ جاندا ہے۔

بال-ساہت نوں جے ہر ورگ دے بچیاں لئی اوناں دی لوڑ دے مطابق ماں-بولی
 وچ سُوآدے طریقے نال گھڑ دتا جاوے تاں اک پاسے تاں ایہ بچیاں
 لئی وڈمٹی سوغات ہوویگی تے دوجے پاسے بیہتر سماج دی ہوند وچ
 آ جاں دی امید، کیونکہ انہاں بالاں نے ہی ساڈا آؤن والا کھ

سرجنا ہے۔

ایہ تاں ہوئی وگیا نک گل۔ میں ہر بال-ساہتکار نوں ایہ دسنا چاہندی
ہاں کہ بالاں لئی ساہت گھڑن ویلے ایہ گلاں یاد رکھ سکن تاں اوہ
بچیا لئی ماں-بولی نال پیار ودھاؤن وچ وی سہائی سیدھ ہو سکدے ہن۔

ماں-بولی وچلے نِکے نِکے بہید تاں کہانیاں راہی ہی بچیاں دے دماغ
وچ بہریں جا سکدے ہن۔ بہاشاں دیاں وکھ وکھ کریاواں بچیاں دیاں
کہانیاں وچ بہرنیاں ضروری ہن۔ مسلا، بجائے ایہ کہن دے کہ بچہ کھانا
کھا رہیا سی، کھانے دیاں الگ الگ کریاواں لئی الگ الگ شبہ
ورتے جا سکدے ہن، جویں پیولنا، ہڑپنا، چٹھنا، نگلنا، چبنا،
آد۔ نِکا جیہا بچہ جسدے دند ہی نہیں، اوہ تاں پیول ہی سکدا
ہے جاں نکل سکدا ہے، کھا نہیں سکدا۔ اسے لئی کسے وی کریا لئی
نشچت شبہ ورتے چاہیدے ہن تاں جو اجیہے شبہ ہولی ہولی لوپ ہی
نہ ہو جان۔

بال-ساہت دی کلپنا کردے ہوئے منو-وگیا نک تے وگیا نک پکھ جے رلا
لئے جان تاں پور وی نکیاں نکیاں چیزاں دا زیادہ خیال رکھیا
جا سکدا ہے۔ بچے نوں آوازاں بارے ڈونگھی جانکاری دینی چاہیدی ہے
کہ چڑی چوکدی ہے، کُتا بھونکدا ہے، شیر گرجدا ہے، آد۔ اس نوں کُتا
بولیا جاں شیر بولیا نال ہی نہیں سار لینا چاہیدا۔

جے ایہ پکھ اکھوں پروکھے کیتے گئے تاں ساڈے بچے ماں-بولی دے
نِکے نِکے بہیداں توں تاں ونچت رہ ہی جائگے، سگوں اگے جا کے
اونوں دے زیادہ لائق بنن دے آثار وی گھٹ جائگے۔

۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳

امریکہ وچ بولی اُتے سیلیستے روزییری، میگن تے ایلیزانڈرو برائیس دی کیتی کھوج تہت بہت ہی جانکاری بھرپور تہہ ساہمنے آئے ہن۔ امریکہ وچ ۲۰۳۰ تک لگہگ سارے سکولی بچیاں وچوں چالی پرتیشت بچے اجیہے ہونگے جہڑے انگریزی سکھدے ہونگے، کیونکہ اوناں دی ماں-بولی کوئی ہور ہوویگی۔ کئی تہانواں تے خاصکر کیلیفورنیا وچ ہن وی ستر پرتیشت سکولی بچیاں دی ماں-بولی انگریزی نہیں ہے، بلکہ سپینش، فرینچ، جرمن، پنجابی، ہندی آد ہے۔

اسے لئی ایہ کھوج کیتی گئی کہ اجیہے بچیاں نوں کدوں انگریزی بہاشا سکھائی جاوے تاں جو اوہ امریکہ وچ سپہل زندگی جی سکن۔ اوٹھوں دے بولی-وگیانیاں نے ایہ سپشٹ کر دتا ہے کہ کوئی وی نویں بولی سکھن لگیاں جہڑا بچہ اپنی ماں-بولی ودھیا طریقے نال جاندا ہووے، اوہی ڈوجی بولی جلدی تے ودھیا تجیکے نال سکھدا ہے۔ نویں بولی دیاں بریکیاں وی، جہڑے بچے ماں-بولی پوری تراں بولن وچ سمرتہ ہون، اوہی زیادہ چھیتی سمجھدے ہن۔

اسے لئی امریکی بہاشا-وگیانیاں نے ایہ سپشٹ کر دتا ہے کہ جہڑے وی امریکہ وچ وسدے غیر-امریکی ٹبراں دے بچے ہن، اوہ پہلاں اپنی ماں-بولی تے اپنے سبھیاچار وچ پرپک ہون؛ تاں ہی اوہ بچے بہت ودھیا طریقے نال انگریزی بہاشا سکھ سکدے ہن۔ اجیہے بچیاں دا مانسک وکاس ڈوجے بچیاں نالوں گھٹ ہندا ہے، جہڑے چھیتی ماں-بولی توں ٹٹ کے انگریزی سکھن لگ جاندا ہن اُتے سکول وچ وی ایہ بچے گھٹ نمبر لیندے ہن۔

دو بہاشاوی بچے امریکہ والیاں نوں اپنے آرتھک وکاس لئی ودھیا چاہے ہن، اسے لئی اوناں ہر غیر-امریکی ماپیاں نوں تاکید کیتی ہے کہ اوہ گھر وچ بچیاں نال ماں-بولی ہی بولن تاں جو بچہ ماں-بولی وچ پرپک ہو سکے۔

پہلاں دی کیتی بہاشا-وگیانیاں دی کہوج دا سٹہ سی کہ جنی زیادہ
 چھیتی انگریزی پڑھائی جائے تے ماں-بولی توں جئا چھیتی بچہ دور کیتا
 جا سکے، بچہ اونی ہی جلدی انگریزی بہاشا سیکھیگا۔ اس تراں نال
 اوہی بچے جہڑے آج پینتی چالھی سال دے ہو چکے ہن، اوناں وچ
 انگریزی بولی سکھن لگیاں بہت زیادہ وقت لگیاں تے پرپک ہون
 دے بعد وی اوہ کئی بریکیاں چنگی تراں نہیں سن سمجھ سکے۔
 اسے لئی امریکیاں نے دو بہاشاوی بچیاں نوں ترجیح دینی شروع کر
 دتی۔ امریکی بہاشا-وگیانیاں نے سپشٹ کر دتا ہے کہ گھراں وچ
 ماں-بولی ورتن دے باوجود نرسری تے پہلی جماعت وچ نئے پرتیشٹ
 صرف ماں-بولی ہی بچے بولن تے دس پرتیشٹ انگریزی۔ جویں جویں
 انگریزی بہاشا سکھن وچ نکھار آؤندا جائے، جہڑا کہ بچے ماں-بولی
 توں ترجما کر کے پھٹاپھٹ سکھن لگ پیندے ہن، اوناں نوں چھیویں
 جماعت تک پہنچدے پہنچدے پنجاہ پرتیشٹ انگریزی تے پنجاہ پرتیشٹ
 مات-بہاشا وچ سکھدے رہنا چاہیدا ہے۔

اس توں اک دو سال بعد نئے پرتیشٹ انگریزی تے دس پرتیشٹ
 مات-بہاشا چالو رہنی چاہیدی ہے۔

ایہ تاں ہوئی امریکہ وچ وسن والے بچیاں واسطے کیتی بولی سکھن
 لئی کہوج، پر جہڑے امریکہ دی تہاں فرانس جاں جرمنی وچ وسنا چاہ
 رے ہن، اوناں بچیاں اتے وی نویں بولی سکھن دا ایہی اصول
 لاگو ہندا ہے۔

ایہ ویکھیا گیا ہے کہ ماں-بولی وچ پرپک بچے انگریزی توں سوا
 ہور وی ہر بولی بہت چھیتی سکھ لیندے ہن تے زیادہ ڈونگھیاں
 نال سکھدے ہن۔ اس دا وی وگیانک وشلیشن کیتا گیا ہے۔

دراصل جدوں بچہ اچے ماں دے ڈھڈ وچ ہی ہندا ہے تاں اوس نوں
 اپنی ماں دی آواز کنیں پیندی رہندی ہے۔ باقی دی کسر اوہ ماں دی

گود وچ پوری کر ل

یَندا ہے، جدوں اوہ ماں دے ہلدے بُلہاں دے نال آواز وی سُندا
 رہندا ہے تے چیزاں ویکھ کے اوناں نال اوسے اکھڑ دی ساڄھ وی
 بنا لیندا ہے۔ دراصل دِلوں اُمڑدے پیار وِچ مونہوں ماں-بولی وِچ ہی
 اکھڑ نکلدے ہن، جویں پنجابی ماں آپنی گود وِچ پئے بچے نوں
 گُگل-مُگل، سونوں، مونوں، کہہ کے تاں چُمّدی ویکھی گئی ہے، پر 'سویٹ،
 لولی، پھینٹاسٹک، ونڈرپہل' کہہ کے نہیں۔

نِکے بچے دا ودھدا دِماغ وی پھٹّ اوہ سُنہیا پھڑ لیندا ہے کہ
 جہڑے اکھڑ ماں نے سوچن توں بناں پیار وِچ بہجّ کے بولے، اوہ
 تاں ڈونگھا پیار درسائندے ہن، پر جہڑے اکھڑ بولن لگیاں ماں
 سوچن لگّ پئی ہے، اوہ اکھڑ اونے موہ بہجّے نہیں ہن۔
 بولی دی ہر ڈونگھیاں بچّے ماں توں آئے آکھ ہی سِکھ لیندا ہے
 کہ سہاری، بہاری، لاواں، ڈلینکڑے آد کتھے لگّے ہن۔ وچن، بہو-وچن،
 نانو، پڑنانو، اوہ کتاباں وِچ پڑھن توں پہلاں ہی جائدا ہندا ہے
 کہ 'چڑی اڈیگی' تے 'چڑیاں اڈنگیاں'۔
 دو سال دی بچی ایہ باخوبی سمجھدی ہے کہ کڑیاں نال 'میں جاوانگی'
 اکھڑ لگدے ہن تے مُنڈے نال 'جاویگا' اکھڑ ہی ورتتے ہن۔

جدوں چھوٹے بچے نوں کسے وی نویں بولی دے اکھڑ سیکھاؤنے
 شروع کیتے جان تاں پہلی پوڑی ہندی ہے، 'چُپی دا دور'۔ اس دوران
 بچّے نواں اکھڑ دھیان نال سُندا ہے تے اوس دا دِماغ اوس اکھڑ
 نوں گھوکھدا ہے کہ کتے پہلاں دے جمع ہوئے اکھڑ-گیان وِچ کسے
 نال ایہ رلدا ہے کہ نہیں۔ اس دوران بچّے گھٹّ بولدے ہن تے
 زیادہ سمجھن دی کوشش کردے ہن تاں جو نویں اکھڑ چھیتی یاد
 کیتے جا سکن۔ اس دوران دِماغ اندر کمپیوٹر وانگ کوڈنگ تے ان-کوڈنگ
 چلّدی رہندی ہے تے نویں اکھڑاں دی ساڄھ پُرانے اکھڑاں نال
 جوڑی جاندی ہے۔

جے بچہ وڈا ہووے اتے اک بولی وچ پہلا پریک ہووے تاں ایہ
 ساڄھ چھیتی بن جاندی ہے تے ایہ چُپی دا دور کجھ ہفتیاں توں
 کجھ مہینیاں وچ ختم ہو جاندا ہے۔ اس توں بعد بچہ دوجی بولی
 وی فراٹیدار بولنا سگھ جاندا ہے تے ہولی ہولی نویں بولی دیاں
 ساریاں بریکیاں وی پہلاں دی سگھی بولی نال ساڄھ کڈھ کے چھیتی
 ہی سگھ لیندا ہے۔

جے بہت چھوٹے بچے تے دوجی بولی سگھن دا بہار پا دتا
 جاوے تاں اوس دا دماغ جو اجے ماں-بولی ہی پوری تراں نہیں سگھیا
 ہندا، نویں بولی دی کوڈنگ ان کوڈنگ بہت ہولی کردا ہے، کیونکہ
 پہلی بولی دے پورے اکھر اجے دماغ وچ بہرے ہی نہیں ہندے۔ ماں-بولی
 دیاں بریکیاں نہ سمجھن والے دو جاں تن ورھیاں دے بچے وچ ایہ
 'چُپی دا دور' سال جاں اس توں وی وڈھ چلدا ہے۔

اس توں علاوہ بہوتے چھوٹے بچے نوں نویں بہاشا سگھاؤن
 نال اوس بچے دا دماغ ان-کوڈنگ ٹھیک طریقے نال نہیں کر سکا تے
 اوہ بچے دو بہاشاواں دا مشرن کرن لگ پیندے ہن، یانی اک گل
 کہن لگیاں کجھ اکھر ماں-بولی تے کجھ نویں بہاشا دے۔ جویں
 "ممی، سسو کَرنگ، گوئنگ" جاں "میں چلیاں، پھور آ ڈرائیو۔"
 تیجی چیز جو چھیتی نویں بولی سگھن والے بچیاں وچ ویکھی گئی ہے،
 اوہ ہے 'لینگویج لوس'۔ انہاں بچیاں وچ بولی دی پکڑ ہی ختم ہو
 جاندی ہے۔ جویں ہی اوناں نوں ماں-بولی توں پوری تراں دور کر دتا
 جاندا ہے تے صرف نویں بولی سگھن تے پورا زور لا دتا جاندا
 ہے، اوناں دی بولی دی روانی ختم ہونی شروع ہو جاندی ہے تے ہولی
 ہولی نویں سگھی بولی وچ وی ترٹیا دسٹیاں شروع ہو جاندیاں ہن۔

جے ماپے صرف ماں-بولی بولی جان تے سکول وچ بچہ صرف نویں بولی
 بولے تاں اس نوں 'سبٹریکٹو بائی-لنگوائزم' کہندے ہن۔ بچے دے

بولیاں وچلے پاڑ نوں جوڑ ہی نہیں سگدے۔ اس نال بچے وچ آتم
 وشواس دی کمی وی ہو جاندی ہے تے مانسک تناؤ دے نال نال بچے
 وچ مانسک وگاڑ تے ڈھندی کلا وی شروع ہو سگدی ہے۔ اس نال
 اوس دی اگلی آؤن والی زندگی تے وی اثر پے سگدا ہے۔
 اسے لئی ہن بولی سکھاؤن لئی 'ایڈیٹو بائی-لنگوائزم' تے ہی
 دنیا بھر وچ زور پایا جاندا ہے، جس دے تہت پہلاں ماں-بولی نوں
 پرپگ کرن دی ترجیح دتی جاندی ہے تے فیر دوویں بولیاں نالو-نال
 سکھائیاں جاندیاں ہن۔

جدوں وی کوئی ڈبھاشی انسان جہڑا دوویں بہاشاواں دا ماہر ہووے، کوئی
 رچنا گھڑے تاں اوہ اپنے آپ ہی بے مثال چیز ہونی ہوئی۔ جے کوئی عربی
 بہاشا دا ودوان، جس نے جرمن بہاشا سیکھی ہووے، اپنی بہاشا دے
 گوڑھ گیان نوں جرمن وچ لکھدا ہے جاں جرمن بہاشا دے گوڑھ گیان
 نوں اپنی ماں-بولی عربی وچ اپنے لوکاں نوں جانکاری دیندا ہے تاں
 اوہ اپنی ماں-بولی نوں امیر بنا رہیا ہندا ہے۔ اسے ہی تراں جے
 کوئی روسی زبان وچ کھوج کر رہیا ڈاکٹر اپنی ماں-بولی اُردو وچ
 ایہ جانکاری لکھدا ہے تاں وی کمال دا ساہت اُردو وچ ہوند وچ
 آ جاویگا۔ اسے ہی تراں انگریزی وچ رچیا ڈاکٹری ساہت جے پنجابی
 بولی وچ دوہاں دا ودھیا سُمیل کر کے گھڑ دتا جائے تاں آپے ہی
 روح دی خوراک بن جانا ہویا۔

اسے کر کے ڈبھاشی جاں تبھاشی انساناں دی آج کلّہ کافی قدر پین
 لگ گئی ہے۔

ایہ سبہ وگیانک تہہ دسّ دا میرا مقصد سی کہ ماں-بولی دی اہمیت
 سمجھائی جا سکے۔ جے ہن گلّ کریئے پنجابی بہاشا دی تاں میں شاید
 پورا انصاف نہ کر سکاں، کیونکہ میں اس بولی دی نہ ایم۔ اے۔ کیتی
 ہے تے نہ پی۔ ایچ۔ ڈی، پر میں اپنی ہی اداہرن دے کے گلّ ثابت کرنا
 چاہندی ہاں۔

میںوں میرے پتا پروفیسر پریتم سنگھ جی نے بہت سال ہلاشیری دتی
کہ میں نیرس ڈاکٹری ساہت نوں ماں-بولی پنجابی وچ لکھ کے جے پنجابیاں
نووں اس گیان ساہت بارے جانکاری دے دیواں تاں ایہ ماں-بولی دی سیوا
ہوویگی۔

میں شاید کدے وی نہ لکھدی جے پنڈاں وچ میں مُفت میڈیکل کیمپ
نہ لگاؤں جاندی۔ ان پڑھتا کارن پنجابیاں دی ہلکی پیاری وی میں کئی
گنا ودھی ویکھی۔ اوناں نوں وڈی پدھر تے جانکاری پھنچاؤں دا
کوئی ہور ذریعہ نہیں سی، سوائے اخباراں راہیں لکھن دے۔ وہماں-بہرماں
وچ جس تراں اوہ ڈبے پئے سن، اوس دی مثال میں پہلاں وی لیکھ
راہیں دے چکی ہاں کہ مُنڈا پیدا کرواؤں لئی کس تراں اک سس
آپنی نوہہ نوں درخت تھلے کھڑا کر کے رکھدی سی کہ جے کالا کان
اوس اُتے وٹھ کر دیوے تاں ڈھڈ اندرلا بچہ مُنڈے وچ تبدیل
ہو جاویگا۔ ایہ سبہ وڈی پدھر تے لوکاں نوں جاگروک کرن نال
ہی ٹھیک ہو سکدا سی۔

اسے کر کے میں اخباراں تے رسالیاں وچ لکھنا شروع کیتا۔ میرے لیکھ
پڑھ کے میںوں نیروبی، اٹلی، انگلینڈ، کینیڈا، امریکہ تے جرمنی وچ
وسدے پنجابی پرواسیاں دے وی فون پھنچے ہن۔

میں جدوں حیرانی نال اوناں نوں پچھنا کہ اوٹھے بیٹھے وی اوہ اجیت
اخبار راہیں آپنی پنجابی ماں-بولی پرتی موہ کیویں تے کیوں پال رہے
ہن تے میرے لیکھ اپنے دھیان نال کیوں پڑھ رہے ہن تاں لگھگ
سبہ دا جواب اگو جیہا سی۔

اوناں کیہا کہ اوٹھے دے رُجھیویاں بہری زندگی وچ اوناں نوں وقت
بہت گھٹ ملدا ہے، پر ہر ایتوار نوں اوہ انٹرنیٹ تے اپنے
پنجاب دی دھرتی بارے پڑھ کے اس تراں دا احساس کر لیندے ہن، جویں
اٹھے ہی پھنچ گئے ہوں تے آپنی دھرتی دی خوشبو سُنکھ رہے ہوں۔
دو جی چیز ہے پنجابی بولی نال لگاؤ دی۔ ایہی اک بولی ہے، جس نال

اوہ ہالے وی دُنیا دے ہر کونے وِچ وسدے پنجابی نال دلی سانجھ
جوڑ کے بیٹھے ہن، کیونکہ

ہر پنجابی دی پچھان پنجابی بولی نال جڑی پئی ہے۔ آج وی کتے اوناں
نوں ستّ سمندروں پار کوئی پنجابی ملدا ہے تاں اوہ گجّ کے ستّ
سری اکال‘ بلاؤندے ہن تے اوناں دی روح تک خوش ہو جاندی ہے،
جوہیں کوئی اپنا ہی مل گیا ہووے۔

ایہ ہندی ہے بولی دی کھچّ تے کسے وی انپچھاتے ہم-زبان نال
دلی سانجھ جو کسے نوں بناں دیکھے وی اک دوجے نال بٹھ دندی
ہے۔

جے میں آج وی پچھے جہات ماراں تاں میں وی لکھاں ڈاکٹراں وچّو
ہی اک ڈاکٹر سی، پر نیروبی جاں اٹلی وچلے اندیکھے ویر نال
دلی سانجھ اپنی ماں-بولی دیاں ترنگاں راہیں ہی بنا سکی ہاں۔ پنجاب
دی دھرتی تے میری پچھان وی ماں-بولی دی سیوا کر کے ہی ہے۔
بابا فرید جی نے اٹھ سو سال پہلاں جدوں رچنا شروع کیتی تاں
پنجابی بہاشا ہی چنی سی، کیونکہ اوہ جاندے سن کہ بہاشا نوں اگانہ
ودھاؤن لئی اس نوں ودھیا ساہت نال بہرپور کرنا ضروری ہندا ہے۔
اس توں ایہ تاں ثابت ہو گیا کہ ہن دیاں پرچلت بولیاں وچّوں
سبھ توں پرائی بولی پنجابی بولی ہی ہوئی۔

پنجاب دے گگھوں جمی مہان تے پوجنیک شخصیت سری گورو نانک دیو
جی نوں جدوں لوکاں نے پچھیا کہ اوہ اپنی رچنا فارسی چھڈّ کے
پنجابی وچ کیوں رچ رہے ہن تاں اوناں لاہنت پا کے کہا، ”اوائے“
ملیش بولی‘ نوں اپناؤن والیو، گجھ شرم کرو تے پرائی بولی نوں
اپناؤن دی تہاں اپنی بولی نوں اپناؤ۔“

سری گورو امر داس جی نوں جدوں لوکاں نے پچھیا کہ اوہ دیو
بولی سنسکرت نوں چھڈّ کے پنجابی وچ کیوں لکھ رہے ہن تاں اوناں
کیا کہ سنسکرت تاں چھپڑیں وانگ ہے، جو اگو تہاں تے ٹکی

ہوئی ہے، پر پنجابی بولی مینہ وانگ ہے، جو وس کے سبہ نوں روم روم
تک بہیوں دندی ہے۔

پاکستان دے روپے-رواں ڈاکٹر سر محمد اقبال نے گورو نانک دیو
جی بارے کیہا سی، ”فر اٹھی آخر سدا توہید کیہ پنجاب سے۔ ہند
کو اک مردے-کامل نے جگایا خاب سے۔“ یانی گورو نانک دیو جی
کسے اک دھرم دی لیک نال بٹھے نہیں گئے، بلکہ اپنی رچنا کارن
سبہ دھرماں دے لوکاں دے پوجنیک بن گئے ہن۔

بالکل ایسے ہی تراں پنجابی بولی وی کسے دھرم نال نہیں جڑی ہوئی،
بلکہ ہر پنجابی دی پچھان ہے، بہاویں اوہ پاکستان وچ ہے، ہندوستان
وچ، عرب وچ، روس وچ جاں امریکہ وچ۔

دنیا بھر وچ ایس ویلے ۶،۸۰۰ بولیاں پرچلت ہن تے انہاں وچوں
ہر پندرہ دینیں اک بولی ختم ہندی جا رہی ہے۔ کارن ہے بولی بولن
والیاں دا ختم ہونا جاں اپنی بولی چھڈ کے دوجی بولی اپنا لینا۔
دنیا بھر دیاں پرچلت بولیاں وچوں پنجابی بولی ایس ویلے تیرھویں
نمبر اتے پہنچی دسی جاندی ہے۔

پنجاب وچ وسدے پنجابییاں نوں اپنی ماں-بولی توں گجھ شرم آؤنی
شروع ہو چکی ہے۔ اسے لئی بولی دا بچے دے مانسک وکاس اتے
اثر جانے بغیر اوہ اپنے نکے بچے نوں سکول داخل کرن توں پہلاں
ہی انگریزی زبان سکھاؤن ول رچھ گئے ہن۔ ہر گلی وچ کھلھے
انگریزی مادھیم دے سکول اس دے گواہ ہن۔ سرکاراں تاں اس پگھ
ولوں بالکل بے-غوریاں ہن، پر جے کسے پنجابی نوں میرے اس لیکھ
راہیں ماں-بولی دا مہتو سمجھ آگیا ہووے تاں اوہ سمجھ سکدا ہے
کہ اوہ اپنے بچے نال کس تراں دا ویر کما رہیا ہے۔ اس نال
اک پاسے تاں اوناں دا بچہ کسے وی زبان دا ماہر تاں بن ہی
نہیں سکں لگا تے دوجے پاسے پنجابی زبان دے انت دا اعلان کرن
لگ پیا ہے۔

اسے لئی ہر پنجابی نوں ہنہلا مار کے اٹھنا چاہیدا ہے کہ اوس دا بچہ چوتھی جماعت تک تان صرف پنجابی ہی پڑھیگا تان جو ماں-بولی نال اوس دا مانسک وکاس ٹھیک ہو سکے۔ ماں-بولی دے پرپگ ہو جان تے جہاویں اوس نوں انگریزی سمیت دس ہور بہاشاواں وی سیکھا دتیاں جان تان وی اوہ آسانی نال سیکھ لوینگا۔

ہر پنجابی نوں اپنے اپنے کتے وچ ماہر بنن توں بعد باقییاں نوں اپنی ماں-بولی وچ اوس بارے جانکاری ضرور دینی چاہیدی ہے تان جو پنجابی بہاشا نوں ہور بہرپور کیتا جا سکے تے اس پیاری بہاشا نوں کدے وی ختم نہ کیتا جا سکے، خاصکر انگریزی نال تان بالکل نہیں۔

جے اسیں پنجابی بولی دی عبادت کرنی سیکھ لئیے تان اتکتہنی نہیں ہووونگی کہ ایہ اپنی تیرھویں گرسی چھڈ کے اپریاں گرسیاں ول ودھنا شروع کر دیوونگی۔

۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳

Continued – part 2